

แนวคิดหลักทางพฤติกรรมศาสตร์ : ทฤษฎี การวิจัย และการประยุกต์ใช้

ศ.ดร.จรรยา สุวรรณทัต*

ปทความนี้มีวัตถุประสงค์ที่จะปูพื้นความรู้ความเข้าใจพอเป็นสังเขป ให้แก่ผู้อ่านได้ทราบแนวคิดพื้นฐานทางพฤติกรรมศาสตร์ ซึ่งเป็นศาสตร์สำคัญยิ่งศาสตร์หนึ่งที่ได้มีการเกิดขึ้นและพัฒนาโดยลำดับ ตั้งแต่กลางศตวรรษที่ 20 โดยเริ่มจากการกล่าวถึงความสำคัญของทฤษฎี การวิจัยและการนำผลวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์ไปใช้ สำหรับความเข้าใจที่ลึกซึ้งในสาขาวิชานี้ ผู้อ่านอาจต้องเสาะแสวงหาด้วยตนเอง จากความรู้ที่ปรากฏในเอกสารอ้างอิง และในที่อื่น ๆ อีกที่เกี่ยวข้อง

วัตถุประสงค์สำคัญของวิทยาศาสตร์ คือการสร้างทฤษฎี (Theory) ซึ่งได้แก่การอธิบายปรากฏการณ์ตามธรรมชาติ ตัวอย่างเช่น แทนการอธิบายพฤติกรรมแต่ละอย่างของบุคคลแบ่งแยกออกไป นักจิตวิทยาจะจะใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์เพื่อพยายามหาคำอธิบายทั่วไปที่จะสามารถครอบคลุมพฤติกรรมต่าง ๆ ของเหตุการณ์ และโยงพฤติกรรมเหล่านั้นเข้าด้วยกันผลจากการสร้างทฤษฎีจะช่วยให้ นักจิตวิทยาสามารถเชื่อมโยงความรู้ในเหตุการณ์ ซึ่งแม้ว่าอาจทราบกันอยู่แล้วนั้นแต่ยังกระจัดกระจายอยู่คนละทิศละทาง ให้สามารถรวมเข้าด้วยกันได้และยังให้สามารถคาดคะเนหรือพยากรณ์อย่างเชื่อถือได้ในเหตุการณ์ที่ยังไม่ทราบกันมาก่อน

ดังนั้นทฤษฎีทางพฤติกรรมศาสตร์ ก็คือการกล่าวถึงแนวคิดสำคัญต่าง ๆ ที่สัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน การให้คำจำกัดความ และข้อเสนอต่าง ๆ ทั้งหมดนี้จะแสดงให้เห็นการมองปรากฏการณ์ระหว่างตัวแปรต่าง ๆ และมีวัตถุประสงค์ที่จะอธิบายและพยากรณ์ปรากฏการณ์นั้น ตัวอย่างเช่น ทฤษฎีที่ว่าด้วยพฤติกรรมก็จะกล่าวถึงพฤติกรรมในแง่ที่เป็นระบบ ประกอบด้วยความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันระหว่างปัจจัยต่าง ๆ ที่เป็นตัวกำหนดพฤติกรรม กระบวนการที่พฤติกรรมนั้น ๆ เกิดขึ้นหรือมีการพัฒนาขึ้น และสุดท้ายได้แก่ ผลผลิตที่ได้รับจากทั้งตัวปัจจัยและกระบวนการเกิด ทฤษฎีทางพฤติกรรมจึงสามารถอธิบายและให้การพยากรณ์ได้ว่าเมื่อมีปัจจัยนั้น ๆ เกิดขึ้น มีการพัฒนาพฤติกรรมในลักษณะที่เป็นกระบวนการสืบเนื่องเช่นนั้นเช่นนั้นแล้ว ผลที่เกิดขึ้นในรูปของพฤติกรรมจะเป็นเช่นไร ดังนั้นการพิจารณาองปัญหาพฤติกรรมต่าง ๆ ในสังคม

* ที่ปรึกษาประจำสถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์

ที่เกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ใดก็ตาม เพื่อการเข้าใจ และหาแนวทางแก้ไขป้องกันจึงไม่ใช่เป็นสิ่งที่กระทำได้ในทันที หรือสามารถแก้ไขได้เพียงข้ามคืน หรือด้วยวิธีการที่ง่าย ๆ ทั้งนี้เพราะในปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของบุคคลและสังคมทุกด้านและทุกระดับ ต้องการการศึกษาให้เข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง ทั้งในเรื่องตัวกำหนดหรือปัจจัยที่เกี่ยวข้องระหว่างกัน การนิยามพฤติกรรมที่ชัดเจนและข้อเสนอที่มีเหตุผล จึงจะสามารถเข้าใจถึงผลลัพธ์ คือพฤติกรรมที่ปรากฏให้เห็นได้ แล้วจึงจะเห็นแนวทางในการป้องกันได้อย่างถูกต้องทิศทาง ขณะนี้ปัญหาบุคคลและสังคมมีปริมาณเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว อีกทั้งยังมีความเกี่ยวโยงอย่างสลับซับซ้อนยิ่ง ทำให้การมองหาวิธีการแก้ปัญหาต่าง ๆ ในสังคมในปัจจุบัน บางครั้งเหมือนงมเข็มในมหาสมุทรเพราะผู้แก้ไขไม่รู้จะเริ่มต้นจากจุดใด เมื่อเป็นเช่นนี้การเริ่มจากการมีฐานหรือทฤษฎีหรือแนวคิดหลักทางพฤติกรรมศาสตร์จึงเป็นการเริ่มที่สำคัญและจำเป็นสำหรับการแก้ไขปัญหาพฤติกรรมบุคคลและสังคม ซึ่งนับวันจะทวีความรุนแรงและซับซ้อนเพิ่มขึ้น

ในด้านความหมายของ “พฤติกรรมศาสตร์” ที่ตรงกับภาษาอังกฤษว่า behavioral science นี้ เป็นคำที่ใช้กันมานานตั้งแต่ประมาณต้นทศวรรษที่ห้าของปี ค.ศ. 1900 คือประมาณร่วมห้าสิบปีมาแล้ว โดยการสนับสนุนด้านการวิจัยของมูลนิธิฟอร์ด หลังจากปี ค.ศ. 1951 ก็ได้เป็นที่รู้จักและใช้คำว่าพฤติกรรมศาสตร์กันอย่างแพร่หลาย จนบางครั้งมีบางท่านสงสัยว่าจะมีนักวิจัยคนใดบ้างที่ไม่ได้ชื่อว่าเป็นนักวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์ เพราะคำนี้มีความหมายค่อนข้างครอบคลุมกว้างขวางมาก กล่าวคือ ในด้านขอบข่ายของเนื้อหาของสาขาวิชาพฤติกรรมศาสตร์หรือศาสตร์ทางพฤติกรรมนี้จะประกอบด้วยสาขาวิชาสำคัญ 3 วิชาในสังคมศาสตร์คือ สังคมวิทยา จิตวิทยา และมานุษยวิทยา ขณะเดียวกันนอกเหนือจากนี้ก็ยังมีส่วนสาขาวิชาอื่น ๆ อีกเป็นจำนวนมากที่ได้ให้ความสนใจทางพฤติกรรม ซึ่งทำให้สาขาวิชาเหล่านี้อาจได้รับการพิจารณาว่าเป็นส่วนหนึ่งของพฤติกรรมศาสตร์ได้ อาทิเช่น สาขาวิชาจิตวิทยา ภาษาศาสตร์ จิตเวช และบางส่วนของสาขาวิชาเศรษฐศาสตร์และธุรกิจ

อนึ่งเนื่องจากพฤติกรรมศาสตร์มีเนื้อหากว้างขวางจึงต้องมีเกณฑ์ในการพิจารณาตัดสินว่าอะไรเป็นส่วนของพฤติกรรมศาสตร์ เกณฑ์ดังกล่าวนี้ก็คือ (1) ต้องเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของมนุษย์ ซึ่งในหลักเกณฑ์ข้อนี้ บางส่วนของจิตวิทยาและชีววิทยา ที่รวมเอาการศึกษาพฤติกรรมของสัตว์ก็อาจพิจารณาว่าเข้าได้ในเกณฑ์นี้เพราะช่วยให้เราสามารถเข้าถึงและเข้าใจพฤติกรรมบางด้านของมนุษย์ได้โดยทางอ้อม เนื่องจากผู้ค้นคว้าไม่สามารถศึกษาได้จากมนุษย์โดยตรงอันเกิดจากเหตุผลบางอย่าง เช่น ทางจริยธรรม (2) วิธีการศึกษาจะต้องเป็นไปในวิธีการทางวิทยาศาสตร์ กล่าวคือ ในสาขาพฤติกรรมศาสตร์วัตถุประสงค์สำคัญอยู่ที่การสร้างข้อสรุปเกี่ยวกับพฤติกรรมมนุษย์ ซึ่งในการได้มาซึ่งข้อสรุปดังกล่าวนี้จำเป็นจะต้องมีการทดสอบ

ทดลองศึกษาค้นคว้าเพื่อให้ได้ข้อมูลต่าง ๆ มาสนับสนุน การเก็บรวบรวมข้อมูลจึงต้องกระทำในวิธีทางที่ไม่ใช่เป็นส่วนบุคคล หากต้องกระทำอย่างมีระบบ เทียบตรงยุติธรรม วัตถุประสงค์ของวิธีการศึกษาค้นคว้า จึงอยู่ที่การเข้าใจ การอธิบายและการพยากรณ์พฤติกรรมของมนุษย์ในความหมายเดียวกับที่นักวิทยาศาสตร์เข้าใจ อธิบาย และคาดคะเนพฤติกรรมที่เกิดจากแรงกระตุ้นทางกายภาพหรือองค์ประกอบต่าง ๆ ทางชีววิทยา เป็นต้น

ถ้าจะนำคำ "สังคมศาสตร์" มาเปรียบเทียบกับคำ "พฤติกรรมศาสตร์" ซึ่งมีปลายสังกัดกว้างที่สามารถรวมสาขาวิชาสำคัญบางสาขาของสังคมศาสตร์เข้าไปด้วย ก็จะมีข้อสงสัยถามว่า แล้วคำสองคำนี้เหมือนกันหรือแตกต่างกันอย่างไร ก็คงกล่าวได้ว่าความแตกต่างสำคัญระหว่างพฤติกรรมศาสตร์กับสังคมศาสตร์ มีอยู่สองประการ คือประการที่หนึ่ง ต่างกันในโครงสร้าง กล่าวคือ พฤติกรรมศาสตร์มีโครงสร้างที่ชัดเจนกว่า เพราะการศึกษาในสาขานี้มุ่งเน้นปัญหาดังนั้นในแต่ละวิชาในพฤติกรรมศาสตร์ อาจมีความสำคัญไม่เท่าเทียมกัน ตัวอย่างเช่น ปัญหาบางอย่างจำเป็นต้องให้ความสำคัญในจิตวิทยามากกว่าวิชาอื่น ๆ ขณะที่ปัญหาบางอย่างอื่น ๆ อาจต้องให้ความสำคัญกับสาขาวิชาอื่นและใช้จิตวิทยาเป็นลำดับรอง ส่วนสังคมศาสตร์มีโครงสร้างที่หลวมกว่า คือจะให้ความสำคัญต่อแต่ละสาขาวิชาเท่าเทียมกันเพราะการมองปัญหาแต่ละเรื่องสามารถมองได้ในหลายแง่มุม ประการที่สอง ได้แก่ความแตกต่างทางวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลกล่าวคือ โดยปกติแล้วนักวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์จะให้เวลาในการเก็บข้อมูลซึ่งสะท้อนให้เห็นพฤติกรรมโดยตรงของบุคคลแต่ละคน หรือบุคคลต่าง ๆ ในกลุ่มเล็ก ซึ่งการเก็บข้อมูลเช่นนี้จะแตกต่างไปจากการเก็บรวบรวมข้อมูลในกลุ่มใหญ่และเก็บโดยวิธีการทางอ้อม เช่น การเก็บแบบทำเป็นเอกสารและการสำรวจระดับกว้างในการวิจัยทางสังคมศาสตร์

สำหรับในสถานภาพของวิชาพฤติกรรมศาสตร์ เนื่องจากวิธีการศึกษาค้นคว้าในสาขาวิชาพฤติกรรมศาสตร์จะใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์เช่นเดียวกับการวิจัยของศาสตร์อื่น ๆ และได้มีการผลิตงานวิจัยด้านนี้ออกมามากมายที่มีความเที่ยงตรงและเชื่อถือได้ ซึ่งเป็นเหตุให้สาขาวิชาพฤติกรรมศาสตร์สามารถพัฒนามาเป็นสาขาวิชาที่ถือว่าเป็นวิชาชีพชั้นสูง พร้อมกันนั้นก็เกิดการยอมรับว่าพฤติกรรมศาสตร์เป็นวิชาการที่ต้องอาศัยความรู้และทักษะขั้นสูง มีการศึกษาทั้งในรูปของสหวิทยาการ และการศึกษาที่เน้นเฉพาะในเรื่องใดเรื่องหนึ่งของสาขาวิชา การค้นคว้าที่อาศัยประโยชน์จากความรู้ความเข้าใจในหลายสาขาวิชา ช่วยให้เกิดความ เข้าใจอย่างกว้างขวางลึกซึ้งในเรื่องพฤติกรรมมนุษย์

ส่วนในด้านการประยุกต์ผลงานวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์ ก็จะพบว่า ผลงานวิจัยในด้านนี้ในระยะเวลาที่ผ่านมาเกินกว่าครึ่งศตวรรษ ได้ถูกนำไปใช้ในวงการต่าง ๆ มากมายอาทิเช่น ในสาขาการแพทย์ สาธารณสุข สังคมสงเคราะห์ การศึกษา ธุรกิจ วิศวกรรมและสิ่งแวดล้อม

มีการตระหนักในความสำคัญของการวิจัยด้านพฤติกรรมศาสตร์มากขึ้นในแง่ของการช่วยหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาพฤติกรรมมนุษย์ และสังคมที่มนุษย์เกี่ยวข้องกับ บุคคลในวงการต่าง ๆ มีความสนใจและต้องการที่จะเพิ่มพูนความรู้และความเข้าใจให้แก่ตนเองในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของบุคคลและสังคมโดยการทราบปัจจัยที่เป็นตัวกำหนดพฤติกรรมกระบวนการที่ทำให้พฤติกรรมต่าง ๆ เกิดขึ้น และผลสุดท้ายซึ่งได้แก่ ตัวพฤติกรรมที่อาจเป็นสิ่งที่เอื้อต่อการพัฒนาสังคมหรือเป็นสิ่งที่เปื้อนอุปสรรคยับยั้งความก้าวหน้าของสังคมก็ได้อย่างใดอย่างหนึ่ง ตัวอย่างผลงานวิจัยด้านพฤติกรรมและสิ่งแวดล้อมที่มีการพยายามมองปัญหาลงไปในมิติสำคัญต่าง ๆ เพื่อการแก้ไขป้องกันอันตรายที่จะเข้ามากระทบบุคคลและสังคมทุกระดับ ได้สะท้อนให้เห็นความสำคัญของสาขาวิชาพฤติกรรมศาสตร์ และทำให้กล่าวได้ว่างานวิจัยทางสาขาพฤติกรรมศาสตร์เป็นผลงานหรือสัมฤทธิ์ผลสำคัญยิ่งชิ้นหนึ่งของศตวรรษที่ 20

พัฒนาการในสาขาพฤติกรรมศาสตร์ในขณะปัจจุบันได้ทำให้ผู้ปฏิบัติในระดับต่าง ๆ ตระหนักในข้อเท็จจริงที่ว่าในสังคมแต่ละแห่งมีปัญหาพฤติกรรมมนุษย์มากมายหลายอย่าง สลับซับซ้อนและเกิดขึ้นอย่างไม่มีที่สิ้นสุด จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการวางแผนเพื่อการแก้ไขป้องกันที่ถูกต้อง และการวางแผนเช่นนั้นควรจะต้องวางอยู่บนพื้นฐานของข้อมูลการวิจัยเชิงประจักษ์ทางพฤติกรรมศาสตร์ นอกจากนั้นธรรมชาติของข้อมูลที่ได้จากการศึกษาพฤติกรรมอันมีลักษณะหลากหลายจะกระตุ้นให้ผู้วิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์ต้องพัฒนาเทคนิควิธีที่สามารถช่วยการค้นคว้าให้เกิดความกว้างขวางลึกซึ้งมากขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้ได้มาซึ่งความรู้ที่ถ่องแท้เกี่ยวกับพฤติกรรมมนุษย์และสังคมที่ตนเป็นสมาชิกอยู่ จะได้ยังประโยชน์และความเชื่อมั่นให้เกิดขึ้นในทางปฏิบัติต่อผู้ที่ต้องการนำผลวิจัยไปใช้ ไม่ว่าผู้นั้นจะเป็นผู้ปฏิบัติในระดับใดก็ตาม

เอกสารอ้างอิง

จรรยา สุวรรณทัต. “การวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์,” ใน ประมวลบทความทางวิชาการที่บรรยายในโอกาสต่าง ๆ ภายในประเทศ พ.ศ. 2511 - 2526. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2526.

The Behavioral and Social Sciences Survey Committee. *The Behavioral and Social Sciences : Outlook & Needs. Report by the Behavioral and Social Sciences Survey Committee.* Englewood Cliff, New Jersey : Prentice - Hall. 1969.

Festinger, and Katz, D. *Research Methods in the Behavioral Science.* New York : Holt, Rinehart & Winston, 1964.

Kerlinger, F.N. *Foundations of Behavioral Research*. 2nd ed. , New York : Holt, Rinehart & Winston, Inc., 1973.

Stokols, Daniel. *Perspective on Environment and Behavior : Theory, Research, and Applications*. New York : Planum Press, 1977.

Siegel, Linda (Editor) and Lachman, Margie (Guest Editor) "Special Issue on Planning and Control Processes Across the Lifespan," *International Journal of Behavioral Development*. 16 (2) : June, 1993.
